

Költészetünk új hajtásai

Juhász Géza

HUSZÁR ZOLTÁN: ONARCKÉP,
DÓRÓ SÁNDOR: KORATAVASZI
FELHŐK, GULYÁS JÓZSEF: CSAK
EMBER VAGYOK — VERSEK, FO-
RUM, 1959.

Három érdekes könyv hagyta el nemrég a sajtót, három szerény, alig 50—60 oldalas kötet, s három fiatal költő kopogtat vele irodalmunk ajtaján — egyik hangosabban, másik szerényebben, halkabban kér bebocsáttatást. S tűnjék bár túlzásnak, lehetetlen nem szólni a felelősség súlyáról, amely a kritikusra nehezedik, amikor fiatal költők első kötetét teszi mérlegre. Érvényes ez még akkor is, ha mint jelen esetben, nem közvetlenül az ismeretlenségből toppannak elének ezek a költők, hanem a lapok hasábjairól már ismertük őket. S ha nagy felelősség a „meglett” költők újabb kötetének vizsgálata és bírálata, ha izgalommal és felelősségtudattal forgatjuk és mérlegeljük egy-egy fejlődési szakaszuk termését, akkor ez a felelősség kétszeres a fiatalok iránt, mert a taglózás és dicsőhimnusz egyaránt messzemenő következményekkel járhat további

fejlődésük szempontjából, ha a legkisebb hiba is becsúszik a mérték alkalmazásába. Itt ugyanis, érthetően, nem a megtett út lemerése a központi kérdés, hanem az, hogy honnan indulnak, mivel kopogtatnak, mik a céljaik, melyek a mintáik, milyen az emberi magatartásuk, költői szemléletük, hol, mi-
ben csillan fel az igazi érték, amely előre mutat, ami ígéret, mi az, ami egyéniségre utal a különféle hatások és minták sokszor kusza tömkelegében. S kétszeres a felelősség és az izgalom azért is, mert azt kell megállapítani, hogy irodalmunk legifjabb nemzedéke merre tart, mit hoz vagy legalábbis mit ígér s miként járulhat majd hozzá a további fejlődéshez.

Az első dolog, amit mindjárt bevezetőben megállapíthatunk, s ami egyben a legfontosabb és legörvendetesebb ténye e köteteknek, hogy fiataljaink lényegében — tudatosan vagy természetes ösztönükkel — élnek azokkal a széles lehetőségekkel, amelyeket az irodalmi alkotás számára elődeik illetve kortársaik megteremtettek — mind az egyéni szemléletmód, a hangsúlyozottan egyedi hanghordozás és tematika, mind a sza-

bad, kötetlen formakezelés területén. Röviden, arról tanúskodnak ezek a kötetek, hogy az irodalmunkban és közéletünkben — s itt természetesen nemcsak szűkebb hazánkra gondolunk — az elmúlt tíz esztendő alatt lejártszódott események nem vonultak el nyomtalanul, s éppen a legfiatalabbak azok, akik ennek minden eredményét hiánytalanul élvezik. Modern eszközökkel igyekeznek magukat kifejezni mindhárman. Ha vannak is mintáik, a mai korszerű irodalomból valók, s csak elvétve akadunk egy-egy adys pózra, kifejezésformára, József Attilá-s magatartásra, de ugyanígy találhatunk Fehér Ferenc-es, Ács Károly-os, helyenként Zákány-os hanghordozást. Természetes, hogy ez az újra való törekvés nemcsak eredményeket, hanem kibicsaklásokat is előidéz. kivált ha önmagáért való ha mindenáron hajszolják, amire szintén akad példa.

Bármilyen sok közös vonásuk is van ezeknek a fiataloknak és költészetüknek, ami lehetővé és szíkszerűvé is teszi, hogy így általánosságban és együtt emlegetssük őket, mégis annyira különbözőnek is eszmástól, hogy erényeikkel és hibáikkal külön-külön is kell foglalkoznunk.

A három költő közül leginkább Huszár Zoltán válik ki — már azzal is, hogy kevésebbé mondható fiatalnak mint költő. Csere György néven egy korábbi nemzedékkel indult, de kisebb-nagyobb kitérők után csak most jutott el első kötetének megjelenéséig, s hozzá tehetjük, hogy a kitérők, abbahagyások és úirakezések után most ismét visszafordult egészen a költészethez. A különbségek, persze, nemcsak abban találhatók, hogy hangvétele biztosabb, költői nyelve tisztábban cseng, eszközei csiszoltabbak, kidolgozottabbak, kevesebb nála a hamis hang és akkord, hanem más az egyénisége is, mint akár Dóróé, akár Gulyásé. Ha egy mondatban akar-nánk jellemezni, akkor azt mondhat-nánk, hogy ebben a most megjelent *Őnarckében* egy rendkívül finom rezdülé- sű lélek, halkszavú, szubtilis egyé- niség vonásait fedezhetjük fel. Leg- mélyebb élménye — úgy tűnik — a ter- mészet, itt oldódik fel leginkább, s nem véletlen, hogy egész ciklusnyi verse szól a természetéről. (*Tájképek*), ezek a leg- sikerültebbek is (*Reggel, Emlék, Késő- este, Hajnal stb.*). De még az *Őnarckép* ciklusban is egész sor olyan vers van, amelynek legszebb és legerősebb része éppen a természetfestés. Ebből a máso- dik ciklusból kiemelkedik a *Nagy for-*

galomban és a *Találkoztunk* című vers. Az első érdekes metaforájával a máso- dik pedig az érdekes helyzet finom, ta- lálól exponálásával. A *Nagy forgalomban* című versben az a költői vágya jut ki- fejezésre, hogy minél több emberhez el- jusson, minél szebben csengjen szava, s hogy szívükhöz dörzsöljék, akik kézbe veszik — vagy ahogy maga mondja:

*Főlváltanám magam aprópénzre,
ha tudnám,
így avorszában kerülök
forgalomba.*

A másodikban azt írja le, hogy megöre- gedett másával találkozott egy park- ban, szembenéztek, de nem szóltak, s ő — a fiatal — kihúzta magát. S még va- lami igen lényeges dologban eltér két fiatal társától Huszár Zoltán. Már szinte megszoktuk és általában meg is értjük, hogy a fiatalok okkal vagy anélkül, de leginkább jellegzetes fiatalos túlzásból vagy diva'ból pesszimisták. Nos, Huszár tud őszintén örülni az első fizetésének, amelyből egyszerre öt nyakkendőt fog vásárolni. Élvezi a viszonylagos jó létet a diákkiránduláson, ujjong a sze- relemben s talál szép szavakat a város megéneklésére, amely elhozta neki az óriásokat és a szerelmet.

Szerelmi költeményei különben (a *Ha nevetsz* ciklusban) kissé színtelenebbek a tájleíró verseknél, s az apró elfutó pillanatok rajza, ami őt különösen von- za, azzal a vesztéllyel is fenyeget, hogy egész költészete kissé elszűrkül, úgy tűnik, hogy túlságosan is apró jelensé- gek, jelentéktelenségek raizolgtatásával bibelődik, piszmoz. Huszár érzelmei sohasem tűnnek nagyon mélyeknek, s nem csapnak nagy magasságokba, nála minden leszűrt, finom, helyenként már- már szenttelen. Ez elsősorban vér- mérséklet kérdése ugyan, de bizonyos részben a kifejezésformáé is.

Dóró Sándor sok tekintetben merő ellentéte Huszárnak. Gyakran szinte to- porzókol: „szélesebb horizontok felé” vágyik, a „tért” akarja elérni, s ki akar törni onnan, ahol két lába „a ziki- be nőtt”, máskor kissé lefitymálva a törpe és szürke valót, újra csak magasabb régiókba vágyva kiáltja felénk közön- séges megalkuvó halandók felé:

*„Még néhány vágy közt közétek, de
[lelkemmel]
már nem élek itt köztetek...
Ezeket a t'rvényeket igénye'mhez
nem szabták: kört zúzók...” — stb.
(Pirosodó égajl)*

Nos, ha ebből a szempontból szem- lénénk és igyekeznénk összehasonlí-

tani a három fiatal, akkor Dórót találnánk a legfiatalosabbnak, s nemcsak a nagy akarások, a mindenáron való nagyotmondás — leginkább meddő — szándéka miatt, s a többi jellegzetesen fiatalos túlzás alapján, amelyek között ott találjuk a mélységes elkeseredés, a bánat, a környezettel, világgal való elégedetlenség érzését is, a példák hatásának legközvetlenebb megnyilvánulásait, hanem azért is, mert nála találjuk a legnagyobb ellentéteket, a legtöbb dinamikát, a legizzóbb vágyakat és érzéseket is. De itt találjuk ugyanakkor a legtöbb megtorpanást, kibicsaklást a formában, a mérték és arányérzék hiányát is. Ezt a gyakran szinte tomboló, lázadó (nagyképtől sem egészen ment) egyéniséget és mondanivalóját jellemző formában a gyakori ismétlések, szó- és kifejezéshalmazok, amelyek helyenként igen alkalmasak az indulatok fokozásának érzékeltetésére, de nem egyszer elkapatja magát a játék hevében, megrészegedik saját hangjának játékos összecsengésétől s ilyen részleteket ír le:

„Szólta minden, néma minden:
rab most minden...
Hab most nincsen a sűrűsödő vizen...
Alszik minden, minden, minden!

(November)

Máskor ilyen — enyhén szólva — furcsa képzavart találunk:

„... mert akkor lehajlanak szemed
átvándorolt partjai:
csorgóra, csobogóra...”

(A csobogás verse)

s ehhez talán csak annyit tegyünk hozzá, hogy bármilyen fontos is a zeneiség a versben, még a zeneiség kedvéért sem *csoboghat* szemünkből a könny!

Sorolhatnánk természetesen tovább is a példákat az előbbi állítások igazolására, sorozatosan idézhetnénk bánatverseket tele a költő fájdalommal és borús egével, „melven messzi szomorú csillagok ragyognak”, vagy idézhetünk ilyen könnyen felismerhető adys sorokat:

„O, hősök, hősei napoknak,
a szavaknak, a vágyaknak,
s minden elhullásnak!..”

Vagy olvasokat, melyekben közhelyszerű általános igazságokat fedez fel úgyanánt s közöl kinyilatkoztatásképp (A hősök *elbuknak*). Ezzel azonban még nem jellemeztük és észleltük Dóró költészetét és most megjelent kötetét. Ha kissé többet időztünk fogvatékokaságai-

nál, kisiklásainál, ez korántsem jelenti azt, hogy csak ezek jellemzik költészetét. Vannak Dórónak erőnei is kétségteljesen. Különösen a kötet elején lévő kisebb terjedelmű — s tegyük hozzá — kisebb igényű verseiben csillognak erőnei, mert itt nem nagyképu, nem vállalkozik erőit kényeségeit meghaladó feladatokra, nem vesz fel pózt, hanem közvetlenül, színtelen fejezi ki az érzelmeiket, hangulatokat. Szinte külön elemzésre kínálkozik a *Nem rebben semmi* című vers, amelyben először is a táj és helyzet rajzát teszi plasztikussá azzal, hogy ezt mondja: „A táj arcizmai feszültek”, aztán: „a feihölombok barnán borulnak bokrára az égnek” s végül: „csak néha rezdül a lomb szívemben”. Az egész vers igen jól sikerült verstani szempontból is, s érdekes, ahogyan azonosítja az ember és a természet jegyeit, sajátosságait a kifejezés erejének fokozása végett. Az első (*Tavaszi éj*) cikluson kívül találunk néhány ehhez hasonló sikerült költeményt a *Fiatal arcom forró lángja* ciklusban is, melybe szerelmi költeményeit foglalta. Példának elég megemlíteni a messze kiemelkedő *Mintha nem is jönnél* címűt.

Ha Dórónál sokszor póznak, átmeneti jellegű fiatalkori tünetnek láttuk a pesszimizmust, a tragikus életszemléletet, Gulyás József pesszimizmusa valami egészen más: sokkal tömörebb, mélyebb, igazabb, költőileg is hitelesebb. S ez a pesszimizmus, amely helyzetéből, sorsából látszik következni, egész költészetének sötét alapszint ad; minden versében vaiami tragédia feszül, s ez egész költészetének alaphangulatát meghatározza.

Hogy közelebb jussunk ennek az alaphangulatnak a forrásához, induljunk ki a *Hallgass* című verséből. Az étellel folytat benne párbeszédet, s az élet azzal vigasztalja mostoha sorsában, hogy vannak nála még nyomorgóbbak is; ne zúgolódjon, hogy törött az ablaka, rossz felette a tető és az eső a fejére hull. Vannak:

„akiknek nincs házuk,
kényerük, senkijük,
akik mezitláb, rongyosan
járnak a télben, a szilaj viharokban,
az éjszakában —
léteznek, de mégsem élnek,
nem élnek és mégis vannak...

s végül így fejezi be:

„Ősz van, látod, hetes eső szemerkél,
a temetőn még
rosszabb lesz az álmod,
mert még a strok is becsöpgögnék...”

Már ebben a néhány soros idézetben egész sor jellemző vonását figyelhetjük meg Gulyásnak: egyrészt olyan környezetből jött, ahol sok nyomort, szegénységet látott, s mindezzel igyekszik megdöbenteni az embereket, sokszor valósággal bizarr képet fest róla — nyersen, sőt bizonyos naturalisztikus elemekkel részletezi, ecseteli a meghökkentő jelenségeket. Bizonyos szegénység-komplexum is megfigyelhető nála, mint a *Hazafelé* című versében is, ahol szinte hivalkodik szegénységével:

*„s ha netán megkérdeznék
tőled, ki volt, aki a poros, sovány
utakon a késő
szombatestén ott csavargott,
csak azt mondd:
egy ember azok közül, akik szegények . . .”*

Kétségtelen, hogy ez nemcsak komplexum, hanem súlyos örökség is, amely magatartását is, életszemléletét is meghatározza; szinte magunk elé tudjuk képzelni, amint lecsapja fejét, megy fut, rohan a suttyó parasztleány a Szabadka-környéki pusztákon — mint *Tavaszk* című versében írja, — s közben a hallállal társalog. Ezt az egész érzésvilágot a legnagyobb erővel, már-már hátborzongatóan reális-irreális képben vetíti elénk *Az örület tánca* című versében. Ez a vers nemcsak tartalmi elemeinél fogva fontos és érdekes, ahogyan a reális és irreális tartalmilag összekapcsolja, szinte egymásba olvasztja, hanem formai elemeinél fogva is kiemelkedik költeményei közül. Szinte megdöbentő a hangulata, szédítő a sodrása és dinamikája, amit a gyakori ismétlésekkel, váratlan fordulatokkal és ellentétek halmozásával ér el:

*„(van szemed? nézd,
van füled? hallgasd,
van szíved? érezd,
van szád? ordítsd,
van életed? átkozd . . .)”*

Erre a sötét alapszínre festve panasolja sorsát a *Tavaszk* című versében is, de nála a virágok is feketék, a sze-

relmi költeményeit is ez az alaphang jellemzi. *Az örület táncához* hasonló bizarr víziót vetít elénk egyik szerelmi költeményében is, amikor a kedvesével folytatott párbeszédben ezt mondja: Szánk helyén sár lesz akkor . . . A halál egyébként igen gyakori motívuma Gulyás költészetének, ami az elmondottak után természetes is. Saját vallomása szerint korán találkozott vele legszűkebb környezetében, de maga is hamar alkura kellett hogy lépjen vele, mert mint mondja, hat évig beteges volt és most sincs jobban (Ösz.)

Terhes örökséggel vergődik, küzd a fiatal költő, az elmaradottság és primitívizmus konok fellegvárát ostromolja olykor, szeretne kitörni egy darab föld örök láncából, s tehetetlen elkeseredésében néha általánosít, sorstalan ifjúságról beszél stb. Mindenképpen sok a nyersesség ezekben a költeményekben, szinte elemi erővel súvít belőlük a puszta érdes levegője és ez az elemi erő, a poeta natus ösztönössége jellemző rá elsősorban. Csak ritkán dolgoz ki finoman egy képet, metaforát, mint a *Tíz holló* című versében. Költői eszközei meglehetősen egyhangúak, hangjának skálája nem nagy, s az azonos eszközök — ismétlések! — gyakori használata már-már egyhangúvá, sőt modorossá teszi ezt a költészetet, nyomja a benne buzgó hatalmas elemi erőt.

Ha most a bevezetőben felvetett kérdésekre akarunk válaszolni a három fiatal kötetének elemzése vagy inkább csak jellemzése alapján, elmondhatjuk, hogy minden fogyatékoságuk ellenére ígéretet jelentenek — elsősorban, mert fiatalok, mert lényegében jó utakon indultak el, nagy feladatokra vállalkoznak — ha nincsenek is mindig ennek vagy még inkább lehetőségeiknek tudatában —, állhatatosan birkóznak az anyaggal, a költői eszközökkel, s ezek a kótetek már bizonyos eredményeket is mutatnak. Mindezen túl pedig megszólalásuk és megjelenésük pusztala ténye is a jugszláviai magyar irodalom mind nagyobb életerejéről és távlatairól tanúskodik.